

Tonko Lonza

SVE MOJE SURADNJE S KOSTOM: OD ORESTA PREKO DON JUANA DO BRUTA

Šezam sam godina mladi od Koste Spaića, ali smo bili na neki način otpočetak – a da ne znam ni sam kako – prijatelji. Ta razlika u godinama nije se mnogo osjećala. Mi smo zajedno provodili mladenački život u Dubrovniku uz Gavellu, a upoznao sam ga na Akademiji kao asistenta doktora Gavelle. On je meni značajan utoliko što je na mojoj 3. godini, a to je školska godina 1952./1953., asistirao Gavelli u radu na Akademiji, na klasi. Bilo nas je 16 studenata od 24 koliko nas je upisalo prvu godinu. Trećina je otpala, a to se više nikad nije dogodilo. Danas je bitno upisati se pa postaneš glumac vrlo lako.

Govoreći o Kostu moram govoriti i o sebi i o tome kako sam postao glumac – da je to bila jedna slučajnost. Ja sam naime u Dubrovniku radio u „Društvu Marin Držić“ pa sam tamo imao neke uspjehe, pogotovo u *Dundu Maroju*. Igrao sam Pometa za što sam dobio mnoge pohvale i priznanja. No, u Zagreb sam došao s idejom da postanem u najmanju ruku mali Tesla. Strašno me zanimala tehnika pa sam htio upisati elektrotehniku, no nisam imao briljantan rezultat na prijamnom ispitu pa sam upisao strojarstvo s idejom da se sljedeće godine prebacim, što je bilo strašno jer sam imao lošu edukaciju iz matematike. U Dubrovniku mi je profesor matematike bio Miho Kohn,

djed Marije Kohn. On je tako nama sve kutove pokazao s dva kišobrana, bio je originalan, zabavan do krajnosti, ali mi matematiku nismo uspjeli naučiti. U Zagrebu dakle studiram normalno i vidim da se otvara Akademija za kazališnu umjetnost i da su prijamni ispiti. Otišao sam i govorio ono što sam znao: Pometove monologe, zatim *O klasje moje*, a poslije toga *Jamu* Gorana Kovačića. To sam izgovorio... i imao dojam da su svi digli ruku za mene i da sam primljen... tako je i bilo.

Ja sam zadovoljan, ali znam da ostajem na tehničar. Sljedećeg dana idem preuzeti dokumente jer neću ostati na Akademiji. Ulazim u zgradu u Bogovićevoj (ondje su se održavali prijamni ispiti prve generacije studenata, op. ur.) i čujem ogromnu svadbu, dva vrlo voluminozna glasa se svadaju, shvatim da bi jedan mogao biti Gavella, a drugi mi se čini da bi mogao biti intendant Hrvatskoga narodnog kazališta (Marijan Matković, op. ur.). Svadaju se oko nekoga koga intendant HNK-a želi angažirati jer mu nedostaje mladi heroj, a Gavella, čast mu i priznanje, ne da to nikako, u jednoj rečenici ja čujem: „Ti mi želiš oteti studenta koji će meni biti moj najbolji student!“ I kad sam sve to povezo, shvatio sam da se radi o meni. Šetao sam se dugo i odlučio ostati na Akademiji. Obavijestio sam

Ivo Vojnović, *Allons enfants*, Dubrovačke ljetne igre, 1965., T. Lonza u ulozi Orsata

roditelje. Majka je bila užasnuta jer je smatrala kazalište uvijek, s oproštenjem, nekom vrstom kupleraja, nekim čudnim svijetom. I pisala mi je pismo koje ja nikad nisam uspio pročitati jer je toliko bilo mokro od suza da se tinta razlila.

Otac mi je poslije rekao da je ta genetika u meni od njega, da je to njegovo i da me ništa ne brine, da ostanem na Akademiji i radim pošteno, oni će mi pomagati kao da sam ostao na drugom studiju koji sam bio odabrao. I tako sam postao glumac.

Prvi nastavnik, čudo od čovjeka, bio je jasno Gavella. Sve

što nas je učio i pružao nam, i tražio od nas iako je bilo naporno, mi smo s radošću izvršavali. Puno, puno, puno sam naučio. Ako dijelimo umjetnički čin na sadržaj i formu, onda je zapravo njegov put išao od forme prema sadržaju. On je mene dugo mučio, oprostite na tom izrazu, dok nisam progovorio kao Orest i onda mi je tek pokazao kako se moje tijelo mora ponašati i kako moram tjelesno donijeti ulogu pa mi je počeo donositi fotografije grčkih kipova.

Dakle, uz taj start na Akademiji, koji je označio Gavella, pojavio se i njegov asistent Kosta Spaić. Njega sam bolje

Molière, *Don Juan*, DK Gavella, 1962.

upoznao kao redatelja jer je on 1952., zajedno sa Škiljanom, postavljao *Veliku puntariju* Bratka Krefta. Kostim sam dobio po mjeri, sabljetinu mi dali i imao sam, moram to tako reći, kao partnere Viku Podgorsku i Josipa Maričića... Nisam baš znao o čemu se tu radilo niti sam Kostu doživio kao redatelja jer tada još nisam znao čemu služi režiser. Dobio sam tekst, izgovorio ga, on nije imao primjedbe i valjda je to tako prošlo. To je bila 1952.¹ Cijelu godinu radili smo *Ifigeniju na Tauridi*, u dvije podjele, ja sam u jednoj bio Orest, a moja Ifigenija bila je Vesna Starčević. Gavella vodi klasu, a Kosta asistira. Tu sam s njim započeo neku komunikaciju, u smislu – on pedagog, a ja nespreman student, no dosta brzo sam uhvatio što želi od mene. Druga Ifigenija bila je Nada Subotić, a njezin je Orest bio Tonči Vrdoljak. Jednog dana Gavella me pozvao i rekao mi čemo igrati *Ifigeniju* u Dubrovniku! Tad se već čuo glas o vrednotama i rezultatima Ljetnih igara. Ispostavilo se da je Gavella s predumišljajem radio tu *Ifigeniju* na Akademiji tražeći Oresta jer je Ifigeniju već imao, bila je to Marija Crnobori. I još je trebalo popuniti podjelu nekim manjim ulogama.

U početku smo to radili s Izetom Hajdarhodžićem, on je bio na drugoj godini, imao je ulogu Arkada. Jednoga dana Gavella je bio nezadovoljan kako Marija govori Ifigeniju, smatrajući da je Jugoslavensko dramsko pozorište izmišljotina jer da teatar bez vlastita jezika ne može funkcionirati, što je i Kosta poslije potvrđivao, a praksa dokazala. Marija im je koji put išla baš na žvce jer je nešto zapjevala, a Izet još nije izbacio svoju bosansko hercegovačku intonaciju, pa je onda Gavella rekao: „Čuj, Marija, ti *jugodrdovski*... (to je značilo: *jugodrdovski*), a ti Hodža *begovski* – od *Ifigenije* bumo delali nacionalnu operu!“

Gavella je međutim tog ljeta imao nesreću, poskliznuo se, pukle su mu tetive na koljenu, završio je u bolnici, operirali su ga. Mi smo ga nosili dva puta dnevno, jednom u kazalište gdje je radio *Na taraci*, u kojoj sam također sudjelovao, a drugi put na Gradac gdje je radio *Ifigeniju*. I on je u mjesec i pol dana napravio dvije premijere s nosila, zajedno s Kostom koji je prenosio ono što je Gavella od nas tražio i s kojim sam u to vrijeme počeo prijateljevati. Došli smo do premijere, a ja sam imao lijep uspjeh. I to je bilo i registrirano – moram spomenuti, na slavu moju, jedan je njemački kritičar zapisao da je to bilo toliko dobro

da je vjerojatno na taj način Goethe u svojem Weimaru igrao Oresta davnih godina... ne znam jesam li zaslužio, ali dobro.

Prva prava suradnja s Kostom Spaićem bila je *Krvava svadba* 1954. u Dramskom kazalištu (u kojem je Lonza angažiran od početka odnosno od 1953., op. ur.), dao mi je ulogu Leonarda.² To je uloga za prste polizat'. Počnemo raditi, ali Kosta ništa ne radi sa mnom jer sam naime imao tu sreću da sam sve što se moglo naučiti na Akademiji i naučio. Moja rečenica valjda je bila toliko dobra da je bila na pragu umjetnosti te se Kosta nije previše mnome bavio, ali se bavio Vjerom Žagar (igrala je ulogu Lonzine žene, op. ur.) jer nije znala dobro akcente, Nadom Subotić (uloga Punice, op. ur.) kojoj je odstranio njezinu slavonsku govornu melodiku i došli smo do premijere.

Onda mi je Spaić dao ulogu još jednoga veličanstvenog ljubavnika, grofa Marcellusa (glavna uloga, op. ur.) u drami *Za Lukreciju* Giraudoxa. I opet bez ikakvih uputa. On se bavio opet Vjerom Žagar (uloga Lucille Blanchard, op. ur.),

¹ U prijevodu: *Velika buna*. Ta je dramska kronika praiizvedena u Ljubljani 13. X. 1946., a u Zagrebu je, u Spaićevoj i Škiljanovoj režiji, pripremana u čast VI. kongresa KPJ te premijerno izvedena dan uoči njegova otvaranja, 1. XI. 1952. godine. U njoj je prikazana borba seljaka 1573. godine protiv (kako je tada bilo uobičajeno interpretirati) „tadašnjih eksploatatora“. Scenograf je bio V. Svečnjak, a igrao je gotovo cijeli ansambli na čelu s M. Grkovićem. J. i V. Maričićem, V. Stefaninijem, V. Podgorskom, H. Nučićem, E. Kutijarom, B. Kraljevom i dr. Lonza je, iako tek upisan na Akademiju, igrao veliku ulogu Keglevića.

To je ujedno Kongres na kojem je Partija promijenila ime u Savez komunista. Tito je na Kongres došao s novom suprugom, partizankom Jovankom Budisavljević, i bio je to drugi njegov službeni posjet kazalištu nakon rata (dana 13. V. 1946. na izvedbi *Pikove dame* prvi je put nazočio nekoj javnoj priredbi u Zagrebu). Osim što je na tom skupu izvršena promjena uloge, sadržaja i metoda partijskoga rada, promijenjeno je i ime Komunističke partije u Savez komunista te Politbira u Izvršni komitet sa Sekretarijatom kao uzim izvršnim tijelom. Delegati Kongresa prisustvovali su svakoga dana predstavama u HNK-u, među kojima se isticala svečana predstava *Aide* kojoj su (4. studenog), uz Tita i njegove najbliže suradnike te članove savezne i republičke Vlade, nazočili i mnogi delegati toga najvećeg partijskog skupa. Tito, čiji je dolazak publika u HNK-u oduševljeno pozdravila, „sa svojom je drugaricom“ bio dva dana nakon *Aide* i na izvedbi Bizetove opere *Carmen*.

² Premijera je bila 12. XI. 1954. u prijevodu I. Gomez. Sc. E. Kovačević, kost. J. Novak, gl. B. Sakač, kor. Lejla Taš. Igrao je cijeli ansambli novoga kazališta, uz pridružene brojne studente Akademije. Predstava je izvedena 27 puta, posljednji put 22. XII. 1955.

Tonko Lonza, sa simpozija o Kostu Spaiću u listopadu 2018.

Mijom Oremović (uloga Paole, op. ur.) i ne znam još s kim. Ja sam nekako plutao između svih njih i napravili smo jednu lijepu predstavu. To je bila 1956.³

Godine 1960. Kosta radi *Mizantropa*⁴ gdje sam opet, bez velikih asistencija probao učiniti i uspjelo mi je, napraviti jednu karakternu ulogu, s nekim tikom, uglavnom, to je također bio jedan dobar rezultat. Ali Kostu nisam ni tad doživio kao režisera. Poslije *Mizantropa*, kojeg smo pokazali u Parizu i propali, jasno, dolazi *Don Juan*⁵, kojeg sam dobio slučajno, kao gestu pažnje prema meni jer u to vrijeme nisam imao što raditi. Nastupila je jedna veća pauza u kojoj je Dino Radojević, redatelj *Kralja Edipa*, uzeo vremena da prekomponira svoju već zamišljenu režijsku zamisao. Kosta je iz pažnje došao do mene i rekao: „Budeš igrao Molièrova Don Juana.“ Naime, što se dogodilo? Ondašnje Zagrebačko dramsko kazalište, današnje Gavella, bilo je postavljeno na vrlo visokim moralnim zasadama. A dogodilo se to da je Borivoj Šembera, tadašnja zvijezda teatra, opalio šamar jednom studentu u predstavi i to ga je koštalo angažmana. Poslije je otišao u Njemačku i

nikad se više nije vratio u Dramsko, a predstava je ostala bez Don Juana. I opet je Kosta sa mnom tu jako malo radio... Jednostavno imam dojam da je on u mene imao povjerenja – sve se to događalo nekako u familijarnim okvirima. On nije puno od mene tražio, a ja sam dosta toga znao i tako smo išli dalje.

Onda smo došli, to je sve u ZDK-u, do 1967. kad je reži-

³ Predstava je igrana u prijevodu R. Ivšića, premijerno je izvedena 28. II. 1956., odigravši 53 izvedbe do travnja 1958. Sc. R. Kovačević, kost. V. Pavelić. I u ovom je slučaju velikom broju članova kazališta pridružena cijela generacija diplomanata Akademije na čelu s Vanjom Drachom.

⁴ Lonza je igrao ulogu Orontea. Kuriozum te predstave je da je Spaić potpisao i scenografiju, a da mu je asistent bio - Joško Juvančić. Premijera je održana 17. IV. 1960., odigrano je 88 izvedbi, posljednja u veljači 1963. Pr. V. Gerić, kost. V. Pavelić.

⁵ Lonza je u ulogu Don Juana, izuzetno uspješne predstave DK igrao u obnovi, pet godina nakon premijere koja je sa Šemberom u naslovnoj ulozi održana 5. III. 1955. te s Lonzom kao Don Juanom ostala na repertoaru do kraja 1964. godine. Pr. R. Ivšić, sc. E. Kovačević, kost. V. Pavelić, gl. B. Sakač. U ulozu Sganarellea bio je Pero Kvrđić, a Elvire Vjera Žagar-Nardelli.

rao Ibsenova *Neprijatelj naroda*.⁶ I opet po istom načinu, gotovo bez Kostina sudjelovanja napravio sam starijeg Stockmana, Krča je igrao mlađeg.

Tu sam vam nabrojio moje sudjelovanje u Kostinim režijama u Dramskom u vrijeme kad ga uopće nisam doživljavao kao redatelja. On je sve prihvaćao, sve mu je bilo dobro što sam mu nudio.

Mora se nešto reći i o još dvjema dubrovačkim predstavama. Prva je *Dubrovačka trilogija*, a druga je Shakespeareov *Julije Cezar*. Mnogo je slučajnosti bilo u mome glumačkom životu. Slučajnost je bio Don Juan, slučajnost je bio i Orsat u *Trilogiji*.⁷ Za Orsata je bio predviđen Veljko Maričić, koji je otišao negdje na snimanje i nije ga bilo. Nema predstave jer nema Orsata. A meni su dodijelili ulogu Kapetana Lasića u *Sutonu*. Onda me Kosta prebacio i rekao da ću igrati Orsata. Počelo je jako komično, nismo se slagali kako treba čitati imena. Ali Kosta Spaić je opet bio prijatelj, zajedno smo pili kave. Jezik sam znao, zanat sam već složio, došlo je do premijere i ja sam imao veliki uspjeh. E sad, zadnja predstava koju sam radio s Kostom je *Julije Cezar*.⁸ Ja sam strašno htio igrati Marka Antonija i to sam rekao Kostu, da bih želio to igrati. Nije odgovorio ništa prvoga dana i drugog me nazvao i rekao: „Ne, ti nećeš igrati Marka Antonija nego Bruta.“ Skoro sam se rasplakao od muke jer sam baš htio to igrati i mislio sam da sam za to zreo. To je bio početak tjedna. Negdje u četvrtak, petak dođu neki Nijemci i ponude mi lijep honorar da bih snimao subotu, nedjelju i ponedjeljak, a u ponedjeljak su zakazane probe za *Julija Cezara*. I ja kažem Kostu: „Ja bih izostao iz probe u ponedjeljak“, a kaže Kosta: „Zašto bi izostao?“ Kažem: „Nude mi Nijemci neke lijepe novce da snimam pa bih onda došao u utorak ili srijedu na probu.“ Veli on: „Odaberi – ili češ ulogu ili češ s Nijemcima snimati.“ Ja sam odabrao ulogu i nisam nikad zažalio. E to je bio prvi i jedini put – jer s tim završavamo suradnju, odnosno Kosta sa mnom – da sam bio otkrio koliko je on značajan i vrijedan režiser. Metoda je bila ista kao Gavellina. I Kosta je uvijek polazio od rečenice, ali premda educiran kao muzičar i lingvist, on je zapravo manje od Gavelle znao o akcentima. Gavella je sjajno znao akcente iako je imao loše mišljenje o tome kako sam govori. Kosta je zapravo sa mnom pripremao Bruta na jedan neočekivan način. Radio je sa mnom toga Bruta onako kako je to propisivao Stanislavski. Trebalo je znati

Molière, *Don Juan*, DK Gavella, 1962.

cijelu biografiju Brutovu, znati što još voli itd. A ja sam zapravo jednoga trena naslutio da je zapravo Kosta htio u tome preslikati sebe. Da je on zapravo taj poštenu Brut. Znam da mi je govorio o tome što Brut čita, kako Brut piše, kojim stilom piše, da mi je govorio o odnosu prema ženi Porciji, koju je igrala Neva Rošić. To je bila jedina moja prava suradnja s Kostom Spaićem. Poslije toliko godina, ne mogu rekonstruirati detalje, ali i danas sam siguran da je govorio o sebi.

⁶ Kosta Spaić bio je i autor prijevoda. Sc. B. Deželjčić, kost. V. Pavelić. Premijera je održana 19. III. 1967., a predstava je odigrana samo 32 puta te je posljednja izvedba odigrana 17. II. 1968. U predstavi je angažiran velik broj studenata Akademije, među njima (kao Spaićev asistent i kao statist) i redatelj Ivica Kunčević.

⁷ To je bilo prvi put da se *Trilogija* postavlja kao jedinstvena predstava, bio je to prijedlog direktorice Igara Fani Muhoberac. Premijera je bila 1965., a predstava je ostala na repertoaru do 1971. *Allons enfants!* s Lonzom kao Orsatom prikazivao se u Kneževu dvoru kao prvi čin, *Suton* kao drugi čin u palači Sponza, do koje je publika došetala nakon završetka A. E. u Dvoru, a treći Vojnovićev dramalet *Na taraci* (koja je u čast Gavelle bila zapravo obnova njegove režije iz 1953.) izvodio se u Gundulićevu ljetnikovcu u Gružu, do kojeg se išlo s Pila tramvajem, iste večeri ili večer kasnije. Predstavu je izvodio Festivalski dramski ansambl. Godine 1971. festivalsko vodstvo je odlučilo na repertoaru ostaviti samo prvi dramalet *Allons enfants!* Sc. Z. Šuler, kost. M. Glišić, kor. O. Solovjeva, jezič. savj. M. Martinović.

⁸ Premijerno prikazana 1969. godine u prostoru Lazareta (sc. M. Račić). Naslovnu je ulogu tumačio Fabijan Šovagović, a uloga Porcije pripala je Nevi Rošić.